

(Kronikk i [Farmann Newsletter](http://www.farmann.no/arkiv/2005/09/samnorsken_grav.html#more) Uke 35, 1. september 2005; http://www.farmann.no/arkiv/2005/09/samnorsken_grav.html#more).

FARMANN

Norsk Forretningsblad

1. september 2005

Odd Gunnar Skagestad:

Samnorsken gravlagt?

Årets sommer er over, uten at det denne gangen ble særlig fart eller spenst over den vanligvis sesongvise kulturdebatten, - dette særnorske fenomenet som så mange av oss ynder å late som om vi har et seriøst engasjert forhold til. Pussig nok, i lys av at vi fra og med 1. juli fikk en ny rettskrivningsnorm her i landet. Slikt er ellers ikke hverdagskost: Ruvende rettskrivningsreformer fant sted i 1907, 1917 og 1938. Sistnevnte ble avløst av den såkalte læreboknormalen av 1959, som siden har vært gjeldende, med enkelte mindre justeringer. Men nå har vi altså fått en ny og epokegjørende reform.

Begivenheten ble 3. juli årvåkent omtalt av Aftenposten under den gravalvorlige overskriften ”Samnorsk lagt i graven”. Det viser seg at lite brukte former skal ut av ordlistene, mens mer tradisjonelle former som er mye brukt, blir godkjent som en del av den offisielle rettskrivningen. Rettskrivningssystemet forenkles ved at skillet mellom hovedformer og sideformer forsvinner. Og ikke minst, det blir full valgfrihet mellom hankjønns- og hunkjønnsbøyninger av substantiver. Radikale og skjelsettende reformer? Avisen kostet iallfall på seg en triumferende kommentar, for sikkerhets skyld med en forklarende tilleggsbemerkning:

”Endringene innebærer at hele samnorskprosjektet endelig avgår ved døden, etter et meget langvarig sykdomsleie. Prosjektet vil ikke bli savnet. Ambisjonen om å føre bokmål og nynorsk sammen til ett felles språk gjennom en pågående og radikal språknormering, utløste den heftige, nesten hatefulle, språkstriden på 1950-tallet”.

Ordet ”nesten” er overflødig og misvisende. Hos de mer tilårskomne blant oss vekker enhver omtale av ”språkstriden på 1950-tallet” minner om den ubetinget hatefulle atmosfæren som dengang gjennomsyret samfunnslivet og forpestet skolegangen. Det var en atmosfære som bare sakte, gradvis og delvis skulle løse seg opp gjennom de påfølgende tiårene. Dagbladet brakte således 30. november 2004 en artikkel hvor lingvisten og forfatteren Helene Uri fortalte den traumatiske historien om hvordan det gikk til at et velutdannet og forøvrig øyensynlig velutrustet individ først i godt voksen alder våget seg ut av riksmål-skapet. Fortellingen var et avslørende vitnesbyrd om den intoleranse, smålighet og manglende takhøyde som gjennomsyrer visse akademiske fagmiljøer. Men først og fremst illustrerer fortellingen hvor betent dette temaet har vært, - ikke bare på 1950-tallet, men helt opp til våre dager.

Ikke så å forstå at språkstriden på 1950-tallet var noe nytt. Startskuddet for vår unike norske språkstrid ble avfyrt allerede i 1885, da Stortinget raust bestemte at Fedrelandet skulle ha to likestilte offisielle språkformer. Fra før av hadde man Riksmålet, som med basis i en felles dansk-norsk skriftradisjon vel hadde et visst forbedringspotensiale, men som likevel dekket de fornødne bruksfunksjoner. Men ikke godt nok for våre politikere! Derfor fikk også Ivar Aasens dialektbaserte og syntetiske privatprodukt Landsmålet fullt likestilt offisiell status. Og dermed var det også duket for den selsomme striden som senere – og gjennom hele det 20. århundre – skulle bli en så plagsom del av det samlede norske nasjonsbyggingsprosjektet. Stridens fronter har fylket seg i spredt uorden, som det ikke har vært så lett å følge med i. Én rød tråd har det likevel vært mulig å skimte, nemlig samnorskprosjektet. Det skulle imidlertid ta mange år før prosjektet materialiserte seg i en slik form og på en slik måte, at det i sin tur fikk en så sørgelig skjebne som tilfellet skulle bli.

Sørgelig, - for påfunnet var egentlig genialt. Resonnementet er lett å følge: Her hadde den norske statsmakten påført landet en tåpelig situasjon med to offisielle skriftformer av ett og samme språk. Ikke bare ytterst upraktisk for et lite språksamfunn, men vi hadde i tillegg helt unødig skaffet oss en ødeleggende språkstrid på nakken! Ville det ikke være mye bedre å nøye seg med ett skriftspråk, og samtidig slippe denne opprivende konflikten? Slik var det mange som tenkte. Mange tenkte også et stykke videre, og noen tok den helt ut: Om vi bare kunne slå

Riksmålet og Landsmålet sammen, så ville vel alt bli bra? Begge parter ville riktignok måtte jenke seg, her ville det være tale om å gi og ta – kanskje gjennom en gradvis og tidkrevende prosess – men til slutt ville man nå målet!

Samnorskprosjektet var ment å løse språkstriden. Men istedenfor å bli noen løsning, kom prosjektet til å tilføre språkstriden nok en dimensjon. Samnorsken ble enda et problemelement som bare kom til å skjerpe motsetningene, øke forvirringen og forbitrelsen. Årsaken er å finne i den politisering som skulle gjennomsyre prosjektet og utgjøre selve drivkraften – så lenge det varte. Den særegne formen for politisering som skulle bli prosjektets styrende faktor, avtegner seg ved følgende milepæler:

- Stortingsvedtaket i 1929 om å omdøpe de to språkformene – Riksmål til Bokmål og Landsmål til Nynorsk. Tilsynelatende ikke noen formell knesettelse av samnorskprosjektet, men i realiteten en programerklæring om hvordan våre politikere så for seg den veien som skulle føre frem til sammensmelting av de to målformene: Riksmålet skulle bortvises fra det bredere offentlige rom, og henvises til en tilværelse beregnet på spesielt interesserte bokormer. Landsmålet skulle alene få status som fremtidens norske språk. Eller rettere sagt: Samnorsken skulle utvikles og innføres på Landsmåletets premisser.
- Innføringen av rettskrivningsreformen av 1938. Denne reformen innebar en så drastisk tilnærming av grammatikk og stavemåte i de to målformene at formålet var åpenbart: Et par skritt til av samme slaget, og den endelige sammensmelting ville være fullbrakt. 1938-rettskrivningen betydde en påtvunget tilnærming fra begge sider. Både Riksmålet (nå ”Bokmålet”) og Landsmålet (nå ”Nynorsken”) måtte gi betydelige konsesjoner ved oppgivelse av tradisjonelle former. At det fra begge leire ble klaget over at man hadde måttet gi mer enn motparten, var bare som man kunne vente. Det springende punkt er imidlertid ikke hvem som måtte gi mest, men den hensynsløsheten som språkpolitikerne la for dagen i sin tvangs- og forbudsiver.
- Nedsettelsen i 1951 av Norsk Språknemnd – et statlig organ med det uttrykkelige og bundne mandat å påse at samnorsken skulle tuftes på det man kalte ”norsk folkemåls grunn”, - en

formulering som i sin konsekvens måtte tolkes som et påbud om å gi den samlede nasjonale kulturarv på båten.

Opprettelsen av Norsk Språknemnd skulle bli samnorskprosjektets høydepunkt. På dette tidspunktet hadde imidlertid prosjektet rukket å bli så kompromittert at det bare kunne gå nedover. Striden om deltagelse i Nemnda førte til full splittelse i Norges Forfatterforening, hvor utbryterne dannet Forfatterforeningen av 1952. Samtidig oppstod Foreldreaksjonen mot samnorsk i skolen, som i 1952 rakk å samle 400 tusen underskrifter mot den forhatte språkpolitikken. (Påstanden fra visse samnorskforkjempere om at de 400 tusen kun var ”noen gamle tanter i Uranienborg menighet” bidro ikke til å dempe striden). Gradvis gikk språkstriden over til å anta karakter av lavintensitets-stillingskrig. Fra omkring 1970 kunne man til og med tale om en slags språkfred, med nedsettelsen av den såkalte Vogt-komiteén som førte til at Norsk Språknemnd ble avløst av Norsk Språkråd, med et vesentlig mindre kontroversielt mandat. Men først nå, i og med den nye språkreformen av 1. juli 2005, kan man altså erklære at samnorskprosjektet er avgått ved døden, ”etter et meget langvarig sykdomsleie”.

Samnorsken er død – ikke fordi idéen var dårlig, men fordi den kom skjevt ut av hoppet. Prosjektet er dødt fordi det ble et redskap for geskjeftige filologers hang til å drive ”social engineering”. Dødt fordi det ble et offer for klåfingrede politikeres maktbrynde. Fordi prosjektet – med sin karakter av kommandokultur - viste seg vanskeligere å gjennomføre enn hva dets forkjempere hadde trodd. Derfor skulle betegnelsen ”samnorsk” bli et skjellsord, - kan hende hinsides alt håp om rehabilitering.

Så spør det om dette er noe å juble over? Det grunnleggende problemet som samnorskprosjektet var ment å løse – den tragikomiske situasjonen med to språkformer – står fortsatt uløst.

Hvilke lærdommer kan vi idag trekke av samnorskens sørgelige skjebne? Den viktigste er at kommandoøkonomiens prinsipper fungerer like dårlig innen kultur og samfunnsliv forøvrig, som når det gjelder allokering av kapital og arbeidskraft, eller produksjon og distribusjon av varer og tjenester. Samnorskprosjektet ble søkt gjennomført gjennom politisk diktat. Dét var

hovedfeilen. Men fremdeles gjenstår å overvinne den dobbelte utfordringen – å avskaffe situasjonen med to språkformer samt å gjøre slutt på språkstriden. Derfor gjenstår også fortsatt utfordringen å skape et levedyktig og gjennomførbart samnorsk-prosjekt.

Muligens var Aftenposten litt for tidlig ute med sin hoverende nekrolog. Men hvis samnorsken skal kunne gjenoppstå fra de døde, som et levedyktig og gjennomførbart prosjekt, må det være markedsbasert, - et produkt av en dynamisk og bærekraftig språkutvikling hvor de former som får gjennomslag gjennom samspillet mellom tilbud og etterspørsel, blir de rådende.

Posted by Odd Gunnar Skagestad at September 1, 2005 11:48 FM

http://www.farman.no/arkiv/2005/09/samnorsken_grav.html#more